

Socialismen i det 18. Aarhundrede i Frankrig.

André Lichtenberger: Le socialisme au XVIII. siècle. Étude sur les idées socialistes dans les écrivains français du XVIII. siècle avant la Révolution. Paris, Félix Alcan, éditeur. 1895 (7 fr. 50).

Skønt Forfatteren ikke har medtaget enhver af det forrige Aarhundredes franske Skribenter, der ved social eller politisk eller religiøs Radikalisme kunde menes at have et »socialistisk« Anstrøg, skønt han tværtimod har beflettet sig paa en rimelig Begrænsning, er hans særdeles interessante og fortjenstfulde Værk dog blevet stort nok: det omfatter næsten 500 store, meget tættrykte Sider. Han har maattet gennemgaa næsten hele den økonomiske Literatur, en stor Del af den politiske og filosofiske Literatur, ja ogsaa adskilligt af det attende Aarhundredes franske Skønliteratur. Han har leveret en detailleret Monografi, der baade giver et vigtigt Kapitel af Socialismens Historie, og desuden er et interessant Bidrag til Belysning af det attende Aarhundredes Aandsretning. Hvad her ikke er taget med, er ogsaa med Rette forbigaaet. Skønt meget tidligere er blevet offentliggjort, baade i rent monografiske Arbejder og i Værker af almindelig Karakter, baade til Belysning af enkelte fremragende Forfatteres Forhold til Socialismen og til Belysning af

det hele attende Aarhundredes sociale Holdning — Lichtenberger giver god bibliografisk Vejledning i saa Henseende —, vil det her foreliggende Værk dog med Hæder kunne hævde sin Plads.

Dr. Lichtenberger begynder i sit Værks Indledningskapitel med at bemærke, at en Oversigt over de socialistiske Ideer hos det attende Aarhundredes franske Skribenter vil forene Skribenter af alle Arter og Skribenter, som ofte ville forbavses over at blive stillede ved Siden af hverandre. De Kapitler, som Historikerne have helliget dette Emne, have da ogsaa ofte antaget Form af Kataloger, hvor de forskellige Numre kun ere sammenknyttede ved et svagt eller kunstigt Baand, eller slet ikke ere sammenknyttede; — men til Historikernes Undskyldning tjener det, at vi i Virkeligheden ikke her have at gøre med en socialistisk Strøm, hvis Løb nøjagtigt lader sig afstikke; tværtimod have vi her kun for os isolerede Betragtningssmaader, spredte Theorier, løse Brudstykker. Alligevel lader det sig vise, hvorledes nogle socialistiske Spirer skød frem i det attende Aarhundrede, og disses Karakter og Aarsager lade sig bestemme. Inden Dr. Lichtenberger gaar over til en Granskning af selve de enkelte Værker, forsøger han da at vise deres almindelige Plads i Tænkningens Historie i det attende Aarhundrede og de almindelige Træk, som ere karakteristiske for hin Tids Socialisme.

Han bemærker i Hovedsagen følgende derom:

I.

Det er ubestrideligt, at i det attende Aarhundredes Literatur og Filosofi indtager i det hele taget Diskussionen vedrørende Ejendomsretten en meget ringe Plads.

Fremfor alt er det attende Aarhundrede en Reaktion imod Ludvig XIV.s Tid, imod den store Konges religiøse og politiske Absolutisme. Allerede før hans Død begynder man at bestræbe sig for at frigøre sig; strax efter at han er borte, have vi Regentskabet og alle dets Udskejelser. De Ideer, der sejrede i England i 1688, vakte Begejstring, og under deres Indflydelse lader der sig i det attende Aarhundredes første Halvdel spore en dobbelt Bevægelse. Voltaire paa det religiøse, Montesquieu paa det politiske Omraade, — det er de to mest glimrende Navne. Den ene naar frem til Deisme, eller gaar endnu videre, — den anden har en udpræget Forkærlighed for det konstitutionelle Monarki og beundrer Demokratiet. Efter 1750 skyller den fri Tænkning næste store Bølge frem. Holbachs Atheisme forholder sig til Voltaires Deisme som Rousseaus Politik til Montesquieus. Men disse den anden Slægts Skribenter udvikle og præcisere dog i det hele kun de Tanker, hvortil Spirerne alt fandtes hos hine.

Alle det attende Aarhundredes store Navne gruppere sig om de to store Spørgsmaal: Religionen og Regeringsformen. Det er ubestrideligt disse Spørgsmaal, som staa i Forgrunden. Den naturlige Morals Kamp mod Katholicismen og Frihedsrettighedernes Kamp mod Despotismen fylder næsten hele Aarhundredets aandelige Historie. Naar man i en Fremstilling af Socialismen i det attende Aarhundrede faar at gøre

med mange berømte Skribenter, kan man da paa Forhaand være overbevist om, at de Ideer, der i en saadan Fremstilling særligt skulle fremdrages, kun ville indtage en stærkt begrænset Plads i hine Skribenters Tanke og ganske ville afhænge af deres Forestillinger angaaende de for dem særligt vigtige Spørgsmaal, de Spørgsmaal, som dengang stod paa Dagsordenen.

Naar disse det attende Aarhundredes Tendenser ere givne, opstaar Spørgsmaalet om, hvorledes Socialismen da kunde fremstaa. For at fatte dette er det nødvendigt at genkalde i sin Erindring, hvilken Form den politiske og religiøse Reaktion iklædte sig.

Tidligere havde man respekteret Traditionen, det Nedarvede, de fastslaaede Sandheder, de hævdvundne Rettigheder. Det attende Aarhundrede indtog en ganske anden Holdning. Den rene Fornuft, der lige havde brudt sine hidtidige Lænker, skulde være den eneste Vejleder med Hensyn til Opfattelsen af Samfundet. Abstraktioner florerede, den matematiske Methode blev Yndlingsmethoden ogsaa ved Behandlingen af moralske og politiske Spørgsmaal. Specialisering brød man sig ikke om; den encyclopædiske Aandsretning blev den dominerende. De store Konstruktioner blev foretrukne; Detaillerne interesserede man sig ikke for. Svulmende oratoriske Former, vidtrækkende Vuer kom det an paa; den trivielle Virkelighed forsmaaedes. Den hele Aandsretning drev den politiske og religiøse Bevægelse saa vidt fremad, at den ikke nøjede sig med en Granskning af de virkelig bestaaende politiske Tilstande og ikke indskrænkede sig til at foreslaa virkelig gennemførlige Forholds-

regler. Den gik til de yderste Slutninger*), og diskuterede alt hvad diskuteres kunde. Den nøjede sig ikke med at granske Mennesket af Kød og Blod; som Udgangspunkt valgte den Mennesket i og for sig, abstraherende fra alt hvad Civilisationen, Samfundet, Nedarvningen har føjet til. Man nøjede sig ikke med at bevise, at visse Dogmer vare falske og visse Love uretfærdige; — man erklærede, at disse Dogmer vare falske og disse Love uretfærdige, fordi de ikke stemmede med Menneskets sande Natur, saaledes som Fornuften viser os den. For at finde det oprindelige Menneske maatte alle Civilisationens Paahæng fjernes, og derfra førtes man til at kritisere alle de Indretninger, Civilisationen har skabt. I denne Undersøgelse gik man frem med den største Uvilje mod alt Overleveret, eller i det mindste uden at tage ringeste Hensyn dertil, og med den fuldstændigste Foragt for Virkeligheden omkring os. Alene den rene Fornuft havde Ret til at tale. Og den rene Fornuft vilde gaa til de sidste logiske Slutninger, vilde nedslaa alle Skranker, alt det Falske, alt Paahænget. Rykkende frem, stadigt deducerende, standsede den ved Naturmennesket, et følsomt Dyr, med Perfektibilitet. Fra dette Udgangspunkt

*) Jfr. Thonissen, *Le socialisme dans le passé*: »Under Paaskud af at hævde Tolerancen, fornægtede Filosoferne ethvert Moralprincip og prækede Atheisme. Under Paaskud af at styrte Despotismen og at tilintetgøre Adelenes Forrettigheder førte de Krig mod ethvert civiliseret Samfunds Grundprinciper. Under Paaskud af at ville frigøre Jorden for Fevdalbyrderne, endte de med at bestride selve Ejendomsrettens Retmæssighed. Krig erklæredes mod de kristne Dogmer, de politiske Institutioner, Ejendommen, Familien, Loven, al Avtoritet, al Orden, enhver Grundvold for et borgerligt Samfund.«

vilde man indføre en naturlig Moral, en naturlig Samfundsorden.

Fiktionen om Naturlilstanden var allerede længere tilbage i Tiden bleven antaget af Retsfilosoferne ved Granskninger af Menneskets oprindelige Rettigheder og for at vise, hvorledes, gennem gradvise Omformninger, Rettens og Samfundets nuværende Former havde udviklet sig. Den dannede det første Kapitel i en historisk-juridisk Udvikling (jfr. Puffendorff). Nu benyttedes Naturlilstands-Fiktionen som Argument i den politiske, moralske og sociale Kritiks Tjeneste. Fordum var Fiktionen om Naturlilstanden kun et Udgangspunkt for Granskninger, der foretoges med Ærbødighed for Traditionen og Agtelse for den bestaaende Tilstand. Nu gik man ud fra den, for ved Hjælp af den at kritisere Samfundets nuværende Forhold. Man viste, hvorledes Mennesket lidt efter lidt havde udviklet sig og havde maattet gøre det, hvorledes selve Menneskets velforstaaede Interesse havde virket til at styrke den Velvilje og oprindelige Godhed, som Naturen havde nedlagt i det*), hvorledes Ønsket om egen Lykke logisk fører os til ogsaa at ville vore Medskabningers Lykke. Man gav idylliske Skildringer af den Lykke-tilstand, Mennesket ifølge sin Natur var kaldet til at nyde, og naar Fornuften opdagede mange Lidelser og

*) »Efter at have gjort en Gud af Naturen bevarede det 18. Aarhundrede for denne Guddom den tidligere Karakter: da Mennesket ifølge Naturens Love har Ret til Lykken, har Naturen maattet give det Midlet til at være lykkelig, og det har kun at følge Naturens Veje for at naa dertil«. (D'Eichthal: Socialisme, communisme et collectivisme). Galiani var i det 18. Aarhundrede vel omtrent den Eneste, der vovede at hævde, at Mennesket oftest maa kæmpe mod Naturen.

ulykkelige Forhold i vor Verden, erklærede den, at Skylden laa hos Samfundet, som, idet det var skejet ud fra de naturlige Veje, havde udviklet Menneskets slette Sider ved at underkaste det daarlige Love, og som Modstykke henviste man til hin vidunderlige Naturtilstand. Hvad der kun var en vilkaarlig Antagelse, blev efterhaanden fastslaaet som en virkelig historisk Periode, og man identificerede hin Naturtilstand med den af Digterne lovpriste Guldalder, hvor Menneskene levede tarveligt, men lykkelige og dydige, uden Ejendom og uden Love, i patriarkalske Familier.

Som Modsætning mod det Kunstlede, det Vedtagne, Byernes og det dannede Selskabs Baand kom Naturen paa Mode i Literaturen. Man priste Landlivet, den landlige Ro, Skovenes Ensomhed, den uskyldige og tarvelige Levemaade. Byerne og Selskabeligheden fremavle det Slette, Naturen er god, og Dyden er flygtet bort til de øde Steder. Forestillingen om den gode Vilde, »le bon sauvage«, opstod. Begejstrede Rejsende gav Beretninger, der var fulde af rørende Lovprisninger af de Vilde, og gerne skildrede de den Vilde som et særligt uskyldigt, godt og lykkeligt Væsen, kort sagt: som Naturtilstandens Menneske. Tilsidst glemte man helt, at Naturtilstanden kun var en logisk Abstraktion; man gjorde den til et Samfundsmønster, og med Begejstring søgte man at bevise, hvor højt dette stod over det Samfund, hvor Ejendommen og Lovene have forvansket alt.

Geografiske Studier og historiske Undersøgelser, der foretoges i denne Aand, udbredte med Hensyn til fremmede Lande og med Hensyn til den klassiske Oldtids Folk, især det græske, aldeles gale Forestil-

linger — der optoges med Henrykkelse. Historien og Geografien fik for det attende Aarhundredes Mænd fremfor alt en moralsk Opgave. Plutarch, den mest moralske Historiker, blev ogsaa den mest elskede. Beundringen for Oldtiden holdt sig som bekendt under Revolutionen: Hérault de Séchelles forlangte paa Bibliotheket Minos's Love for i dem at finde de Principer, paa hvilke Frankrigs Forfatning kunde bygges. Og denne samme Aandsretning havde gjort sig gældende langt tidligere i Aarhundredet. Man gik ud fra, at Oldtidens republikanske Statsforfatninger var inspirerede af det mest nøjagtige Kendskab til Menneskets sande Natur. Under disse Forfatninger havde Menneskene levet i Lykke og Uskyldighed, og de kunde ogsaa nu tjene som Mønster. De, der kritiserede det bestaaende Samfund, skaffede sig saaledes et historisk Fundament, — der rigtignok savnede al videnskabelig Nøjagtighed, og som var skaffet tilveje i rene Tendens-Øjemed.

Skildringen af Oldtidens lykkelige Tilstande og af den fuldstændige Lighed i Nydelser fængslede Sindene, — og Kærligheden til Ligheden udvikledes saa meget stærkere, fordi man overalt omkring sig saa en skrigende Ulighed. Paa den ene Side avlede Ligheds-Dogmet en overdreven Individualisme, der vilde bringe ethvert politisk og religiøst Samfund til at vakle, — paa den anden Side fremstod og fremstilledes som en Pol, henimod hvilken det genfødte Samfund maatte styre: Broderskabs-Dogmet, »la fraternité«, der udvikledes af Forestillingen om en oprindelig Lighed under den fælles Faders beskyttende Øje.

Aarhundredets Følsomhed skærpedes ved Sammenligningen mellem Haardheden i de bestaaende Sam-

fundstilstande og det Lykke-Ideal, hvorom Filosoferne drømte. Følsomheden blev i det attende Aarhundrede — en »Institution« (*«la sensibilité devient une institution»*, Taine). Man rørtes over de Fattiges og Arbejdernes Kaar; man harmedes over det Tyranni, de Besiddende udvise; enhver Filosof blev »un homme sensible«. Alle har lige Ret til Lykken, og Samfundet har kun Existensberettigelse, forsaavidt det sikrer enhver Borger Lykke. »*Salus populi suprema lex esto*« er i Virkeligheden den eneste Statsgrundsætning.

Alle disse Forestillinger om en naturlig Moral, om en Ret til Lykken, om Statens Opgave, om Naturtilstanden, om Menneskets oprindelige Godhed, denne Kærlighed til Ligheden, dette Had til det bestaaende Samfund, denne Følsomhed etc., have befordret Fremvæksten af en vis Art af Socialisme. I det attende Aarhundrede var disse Forestillinger ny, og de forklare, hvorfor der da kunde udvikle sig Socialisme. Men ved Siden af dem bestod der andre Forestillinger, gamle, nedarvede Forestillinger, som, omend maaske ubevidst, ofte forbandt sig med de ny Theorier paa en saadan Maade, at disses socialistiske Tendenser styrkedes derved.

Først og fremmest maa man her mærke sig den Forestilling, man gjorde sig om Statens Magt og Virksomhed. I det gamle Frankrig var Kongen almægtig, og Statens Virksomhed strakte sig vidt. Richelieu og Ludvig XIV havde bragt Centralisationen vidt frem, og ved enhver Lejlighed havde man vænnet sig til at ty til Staten. Bestandigt appellerede man til Centralmagten. Vanen var saa rodfæstet, at selve Filosoferne kun satte deres Lid til, at Kongerne skulde sikre

Folkenes Lykke. Diderot tilbøder Katharina II, og Økonomisterne havde ikke andet Regeringsideal end den legale Despotisme. Forestillingen om en almægtig Centralmagt, der ved enhver Lejlighed griber ind og leder, var dybt rodfæstet. De gængse Forestillinger om Forholdet mellem Suverænen og Ejendomsretten var i høj Grad gunstige for Socialismen. Ganske vist har den Anskuelse, at Ejendomsretten skyldes Arbejdet og den personlige Virksomhed, at den derfor er en hellig og uafhængelig Ret, sine Tilhængere, — men bortset fra Fysiokraterne og deres Disciple er der dog i det attende Aarhundrede ikke mange, som med Energi forsvare den. Det var to andre Forestillinger, der i det attende Aarhundrede væsenlig vare de raadende.

For det første er der den fra Fevdaltiden nedarvede Forestilling. Kongen er Ejer af og Herre over al Jord. Ingen kan besidde uden hans Vilje. I sine Vejledninger til Dauphinen skriver Ludvig XIV: »Alt hvad der befinder sig indenfor mine Staters Omraade, tilhører, hvad det end er, os. Vær overbevist om, at Kongerne ere eneraadende Herrer og have fuld og ubegrænset Raadighed over alt, hvad der besiddes, være sig af gejstlige eller verdslige Folk«. Og dette var ikke Ludvig XIV.s blot personlige Opfattelse; Theorien fandt Tilslutning hos mange, og gennemførtes atter og atter i Praxis: Kongen konfiskerede Protestanternes Gods og gjorde bestandig Indgreb i Privatfolks Rettigheder. Men ganske vist havde Theorien, om den end endnu i det attende Aarhundrede var i Kurs, ogsaa heftige Modstandere. Det er klart, at Theorien om den absolute Konges Overhøjhedsret er

Theorien om Staten som Ejendomsbesidder. Det er en socialistisk Opfattelse, vi her have for os, og den var velskikket til at forberede Sindene til en yderligere Fremskriden ad Socialismens Vej.

Den anden Ejendomstheori, om hvilken man især samlede sig i det attende Aarhundrede, er den, som allerede forfægtedes af Grotius og Puffendorff. Oprindeligt levede Menneskene i et fuldstændigt Ejendomsfællesskab. Frivilligt forlod man dette, da man skabte det ordnede Samfund og Privatejendommen. Denne skyldes de borgerlige Love, og kan følgelig atter ved disse frit begrænses og omordnes. Lovgiveren, hvad enten denne er et Folk eller en Monark, kan ganske frit afstikke Grænserne herfor. Hermed var de fleste Skribenter paa det rene i det attende Aarhundrede. I Almindelighed erklære de, at det er i det Almenes Interesse at respektere Ejendommen; — men saasnart Suverænen eller »la volonté générale« finder en Omordning af Ejendomsforholdene ønskelig, er det meget vel foreneligt med Theorien, at de indstifte et nyt Samfund med et nyt Ejendomssystem.

Forskellige historiske Begivenheder, af forskellig Rækkevidde, hendrog desuden oftere Offenlighedens Opmærksomhed paa Spørgsmaalet om Ejendomsretten. Strax i Aarhundredets Begyndelse var der det John Law'ske System, med dets store Formue-Svingninger, fra Rigdom til Elendighed. Dernæst var der de stedse tilbagevendende Tilfælde af Dyrtid og Hungersnød; derved kom Spørgsmaalet om Kornhandlen stadigt paa Dagsordenen i det attende Aarhundrede. Dertil sluttede sig Diskussioner om Arbejdernes Ret til Existens og om deres Ret til Arbejdsudbyttet, om de Riges

Ejendomsrettigheder over Livsfornødenhederne o. s. v. Skattespørgsmaal, deriblandt Spørgsmaalet om Statens Ret til at beskatte Gejstligheden, pustede henimod 1750 nyt Liv i Diskussionerne om Ejendomsretten og Statens Forhold til den. Efter 1750 optoges alle Sindene af nationaløkonomiske Spørgsmaal. Luxus-Spørgsmaalet fremkaldte en omfangsrig Literatur, der med Heflighed angreb de Misbrug, Ulighederne i Ejendomsforholdene gav Anledning til. Medlidenheden med Arbejdernes og Bøndernes Kaar gav ofte den filantropiske Bevægelse en temmelig revolutionær Karakter. Skandaløse Processer, uretfærdige Domfældelser, allehaande Ubilligheder i Retsplejen hendrog Opmærksomheden paa Strafferetten, de bestaaende Love og paa disses Udøvelse. Alt inden Revolutionen brød løs, var alle Sind i Kog; alle politiske, sociale og økonomiske Problemer diskuteredes med Heflighed; Gæringsstof havde opsamlet sig, og det var da kun naturligt, at Socialismen maatte finde en Plads i dette Aarhundrede. Der var Aarsager nok for den til at komme frem; — noget andet er Spørgsmaalet om, hvor stærkt og hvor tydeligt den vilde udfolde sig, overhovedet om dens Karakter og Art.

II.

Om den moderne Socialisme kan det siges, at den hviler paa en tredobbelt Grundvold.

For det første er der det moralske Moment. En Billigheds- og Medynks-Følelse inspirerer Socialismen: det er, føler man, ikke retfærdigt, at der blandt Menneskene, der fra Guds Haand udgaa som Ligemænd,

findes nogle Begunstigede, der ikke selv have indlagt sig store Fortjenester, men som dog fredeligt nyde, og paa den anden Side en stor Skare af Mennesker, der lide, og som vanskeligt kunne hæve sig op til en bedre Stilling. Synet af de rige Lediggængeres Pral og de svage Arbejders Ydmygelse forarger billigtfølende Mænd og faar dem til at tænke, at det bestaaende Samfund ikke er det bedste, der kunde existere, og at Fordelingen af Godt og Ondt i det bestaaende Samfund finder Sted paa en meget uretfærdig Maade.

For det andet er der det videnskabelige Moment. Den forfærdelige Ulighed i Formuerne, som vi se omkring os, er aabenbart Menneskehedens store Ulykke. Den betyder, at nogle have for meget, og andre for lidt. Hvorledes er den opstaaet og hvorfor fortsættes den? Dette maa man først vide, inden man kan tænke paa at forsøge at afhjælpe den. En streng videnskabelig Methode og tilstrækkelig økonomiske Kundskaber ere nødvendige for en Socialisme, der skal have noget Værd. Man maa forstaa Lovene for Produktion og Forbrug, for Arbejdsløn og Kapitaludbytte etc. etc., hvis man skal kunne forsøge paa at afhjælpe de økonomiske Onder omkring os. Nøjagtigt Kendskab til Maskinens Hjulværk er en nødvendig Forudsætning, hvis man vil prøve paa at tage Maskinen fra hinanden.

Endelig har den moderne Socialisme en materiel Basis. Den henvender sig til en stor Mængde Mennesker, der særligt lide under de Onder, som Reformatorerne ville fjerne, som til en vis Grad ere i Stand til at gøre sig Regnskab herfor, og som kunne tro, at Onderne kunne fjernes paa den Maade, Socialisterne

ville. Hvor der findes en talrig »fjerde Stand«, et stort Proletariat, haves det for Socialismen særligt nødvendige Stof: med den store Industri er født dette store besiddelsesløse Proletariat, hvis Kaar ganske er underkastet Modens Omskiftelser og Industriens Kriser. Samtidigt ere disse saa usikkert stillede Arbejdere i Besiddelse af saa megen Oplysning, at de have Erkendelsen af deres Nød. Deres Lidelser afgive de nødvendige Argumenter for Socialismen; her er baade Stof for Tænkeren og et Publikum, der er modtageligt for den socialistiske Lære.

Altsaa: Retfærdigheds- og Medynksfølelse, videnskabelig Karakter, Tilstedeværelsen af en lidende fjerde Stand, — dette er den moderne Socialismes tre karakteriserende Træk.

Men i det attende Aarhundrede genfinde vi af disse Træk kun det første fuldtud. Retfærdighedsforestillingen og Følsomheden besjælede det attende Aarhundredes Mænd. Kærlighed til Menneskeheden var, om end maaske undertiden under falske eller groteske Former, virkelig tilstede i det attende Aarhundrede, var en af dets store Dyder, ja dets herskende Lidenskab. Hver Enkelts Ret til Lykke var en Grundsætning, det attende Aarhundrede fremfor alt forkyndte. Den religiøse Forestilling svækkedes, den religiøse Resignation veg for Fornuftforestillingen og den strænge Retfærdighedsfølelse. Næsten hos alle det attende Aarhundredes Skribenter spores denne almindelige Disposition, — men hos mange kom den tilsyne under andre Former end den socialistiske. Den store filantropiske Bevægelse, der er saa stor en Pryd for det attende Aarhundrede, berører kun indirekte Social-

ismen. Og det samme gælder om den store Kamp mod politiske og andre Misbrug. Dette er den første Forskel i Sammenligning med Nutiden.

Den anden langt vigtigere Forskel vedrører den videnskabelige Karakter. Saalænge Socialismen ikke hviler paa nogen videnskabelig Grundvold, har den ikke stor Værdi: smukke, tiltalende, menneskekærlige Betragtninger, der mangle praktisk Rækkevidde og kun have literær Interesse. Plato og Morus kunne skrive deres Værker, — ikke Marx og Lassalle. I det attende Aarhundredes Begyndelse laa den økonomiske Videnskab endnu i Svøbet, — først i Aarhundredets sidste Halvdel kom den frem. Først i det nittende Aarhundrede er det da blevet muligt for Socialismen at finde et videnskabeligt Grundlag. Det attende Aarhundredes Socialisme har kun et ringe videnskabeligt Apparat at virke med og faar derfor en ringere Værdi, bortset fra den rent literære.

Endelig har Socialismen i det attende Aarhundrede en ringere Betydning, fordi den ikke støtter sig paa Virkeligheds-Iagttagelser, paa noget nøje Kendskab til de arbejdende Klassers Kaar. Forud for Socialismens Historie i vort Aarhundrede, i det nittende Aarhundrede, maa der som naturlig og nødvendig Indledning skikkes en Betragtning af Arbejdernes Kaar. For det attende Aarhundrede gælder dette ikke. Man kan granske og skildre Socialismens Historie i det attende Aarhundrede uden noget Kendskab til de Forhold, under hvilke Arbejderne da levede. At indlede Fremstillingen af Socialismens Historie i det attende Aarhundrede med en Skildring af de Kaar, under hvilke Arbejderne levede, vilde være søgt. De Krav,

Socialismen i det attende Aarhundrede opstillede, skyldtes ikke Forfatternes Kendskab til Arbejdernes Kaar; vi have her blot et Fragment af Tidens moralske og politiske Theorier for os. Ganske vist var Arbejderne i det attende Aarhundrede slet stillede, — dog, karakteristisk nok, ikke saa meget i Byerne, langt mere paa Landet, — men det materielle Stof for en Arbejderbevægelse manglede dog. Den store Industri eksisterede ikke; de store, samlede Skarer af Arbejdere var ikke tilstede. Stridigheder mellem Arbejdere og Arbejdsgiverne, Striker, fandt ganske vist ligesom i vor Tid jævnlige Sted; men nogen ret Betydning fik de ikke, fordi Sammenholdet manglede. I det store og hele kan man da sige, at Arbejderbefolkningen i det attende Aarhundrede ikke afgav en for Socialismens Fremvæxt gunstig Jordbund. Bortset fra meget faa Undtagelser skænkede det attende Aarhundredes Socialister den slet ingen Tanke. De Forandringer i Arbejdernes Stilling, Forfatterne lejlighedsvis forlangte, havde gennemgaaende en individualistisk Karakter, og bleve opfyldte ved Revolutionen.

For Jordarbejdernes Vedkommende er Forholdet dog et andet, og forsaavidt de i Realiteten socialistiske Krav, der stilledes, overhovedet havde deres Udspring fra praktiske Iagttagelser, var det Betragtningen af Jordarbejdernes Kaar, der fremkaldte dem.

Blandt de talrige Skrifter, der omhandle Landarbejdernes Kaar i det attende Aarhundrede, nævnes særligt et russisk Værk om »Bønderne og Bondespørgsmaalet i Frankrig i det attende Aarhundredes sidste Fjerdedel« af Karejew (Moskow 1879), og der

findes nøjere udviklet, hvad her kun ganske korteligt antydes:

I det Hele kunne hin Tids Landarbejdere deles i to Hovedgrupper:

1. Først er der Bonden, som, fritraadende over sin Person, dyrker en Jord, paa hvilken der hviler forskellige Byrder. Denne Klasse er talrig. Jorden er stærkt udstykket, og bliver stedse mere udstykket. Bonden kan undertiden være ret velstillet, men i Almindelighed trykkes han stærkt af Klassen over sig. Den Jord, han dyrker, er stærkt tynget af forskelligartede Forpligtelser; han kan være Ejer, men han kan ogsaa kun være Bruger af den; han har en Tendens til at betragte som sin den Jord, han dyrker, og irriteres da ved alle de Krav, Godsejerne stiller til ham. Maaske kan Synet af alle disse Fevdalrettigheders Brogethed, af alle disse Personer, der i Fællesskab havde Rettigheder over den samme Jord, have ført Nogle henimod Forestillingen om et kommunistisk System, hvor alle de bestaaende Ulemper skulde være fjernede, og hvor det hele bestaaende Hierarki skulde være simplificeret. Dog er det sikkert, at Synet af denne Klasse Mennesker snarere maatte fremkalde et Ønske om andre Reformer, Reformer som Revolutionen gennemførte, — Jordens Frigørelse. Der er ingen Tvivl om, at der i denne Befolkning raadede en meget udpræget individualistisk Aand. Disse Bønder kunde aabenbart ikke ønske andet end at blive fuldstændigt Herre over deres Jorder. Den Iver, hvormed de under Revolutionen opbrændte Jordebøgerne, vidner herom. Fevdalrettighederne vilde de have bort; den fri individuelle Ejendom vilde de i Besiddelse af. Om kollektiv-

istiske Ideer var her ikke Tale. Den Socialisme, Theoretikerne skulde kunne komme til at tænke paa ved at betragte denne Klasse Mennesker, var — hvis man tør udtrykke sig saaledes — en individualistisk Socialisme, som i Oldtidens Republikker, — en Tilstand, hvor Rigdommen og Jorden var fordelt mellem alle Borgere i lige og uafhængelige Dele. Denne Tingenes Tilstand kunde drage henimod Lykurgs Sparta, ikke henimod den moderne Kollektivism.

2. Den anden Kategori af Landarbejdere omfatter, hvad man kalder »les manouvriers«, fri Arbejdere, der ikke er knyttede til Jorden eller et bestemt Arbejde, og som kun have den tilfældige Arbejds løn at leve af, den Arbejds løn, de kunne tjene ved i Høstens Tid eller ved andre Lejligheder at udleje deres Arbejds kraft. Disse Arbejdere befandt sig i en lignende Stilling som Nutidens Arbejdere, højst usikkert stillede. De blandt det attende Aarhundredes Skribenter, der have set sig om, have særligt beskæftiget sig med disse Arbejderes sørgelige Kaar, — men disse Skribenters Tal er kun saare ringe. Der var, som paavist af Karejew, et Bondespørgsmaal i det attende Aarhundrede, — men Udtrykket »Bondespørgsmaal« vil man forgæves søge hos Aarhundredets Skribenter. Man er vel ikke helt ubekendt med disse Arbejderes Kaar, men man beskæftiger sig kun med dem paa en meget generel Maade; Detailundersøgelser indlader man sig ikke paa. »Studereværelsernes Mænd, Salonernes Mænd, Mændene med de almindelige Theorier, stod det praktiske Liv altfor fjernt, var altfor meget Theoretikere a priori til at stille sig et Spørgsmaal, der udsprang af rent konkrete Forhold« (Karejew). »Man

havde ingen nøjagtig Forestilling om Bondens, om Arbejderens, om Provinsborgerens eller endog den lille Landadelsmands Forhold; man skimtede dem kun i det fjerne, halvt udviskede, helt omformede ved den filosofiske Theori og ved den sentimentale Taage (Taine). Disse Theoretikere beskæftige sig med, hvad der burde være, ikke med hvad der er. Sociologien fremtræder hos dem under en metafysisk Form. Gerne hylder man den Theori om de sociale Interessers Harmoni, som Økonomisterne forkynde, og man anser det for overflødigt særligt at beskæftige sig med en enkelt Klasse Mennesker, da disses Lykke nødvendigvis maa resultere af den almindelige Lykke. Man tænker paa Staten en bloc, ikke paa en enkelt Klasses Velfærd. De Data, hvorom man kan forhøre sig hos det attende Aarhundrede til Vurdering af Bøndernes Kaar, er af juridisk eller økonomisk Art. Gerne giver man Fevdalrettighederne Skylden for alt det Onde, og paa den anden Side bidrog de landøkonomiske Selskaber til at give de Forbedringer, man foreslog, en udelukkende landøkonomisk Karakter.

Først og fremmest kan man da slaa fast, at den Socialisme, der kan spores i det attende Aarhundrede, gennemgaaende iklæder sig en literær, en moralsk, en filosofisk Form. Man ser paa Spørgsmaalene, ikke fra Kendsgerningernes, men fra den højere Spekulations Standpunkt; ligesaa sjældent man træffer en nøjagtig Paavisning af de tilstedeværende Misbrug, ligesaa hyppigt træffer man paa almindelige Deklarationer og abstrakte Theorier. I Stedet for at søge efter Midler til at gøre de virkelig levende Mennesker lykkelige, finder man Behag i at ombygge Samfundene fra øverst til

nederst, idet man til Udgangspunkt for disse Konstruktioner tager Naturmennesket. Karakteristisk for den herskende Aandsretning er det, at Bogmarkedet oversvømmes af sociale Romaner og allehaande Utopier. Tre eller fire Mønstre avlede i det attende Aarhundrede et stort, men lidet betydende Afkom. Vairasse's »Histoire des Sévarambes«, fremdeles Bøger som »Télémaque«, »Robinson Crusoe« og »Gulliver« maatte atter og atter tjene som Forbilleder. Var end alle disse Efterligninger gennemgaaende af ringe Værd, saa beviser deres Talrighed dog, at de afgav en yndet Lecture. Man fandt i dem de sociale Krav fremsatte paa den Maade, der passede for Tidsaanden.

Dernæst kan man slaa fast, at Socialismen i det attende Aarhundrede i Virkeligheden ikke var blandt de paa Dagsordenen staaende Problemer. Spørgsmaalene om Ejendomsretten bragte ikke Sindene i Lidenskab, og de Angreb, den var Genstand for, tiltrak sig ikke megen Opmærksomhed. Rocquain har i sin Bog »L'esprit révolutionnaire avant la Révolution« (1879) givet en Fortegnelse over alle de Bøger, der fra 1715 til 1789 kom paa Proskriptionslisten: ingen socialistisk Bog findes blandt dem, eller — nøjagtigere — ingen Bog blev dømt i sin Egenskab af socialistisk Skrift. Hverken Rousseaus »Discours de l'inégalité« eller Morellys Bog eller Brissots Skrift skaffede deres Forfattere Ubehageligheder. Derimod dømte man uden Barmhertighed de Bøger, hvor Religionen eller det politiske System stod paa Spil. Sagen er, at det egenlige sociale Spørgsmaal laa for fjernt fra de Regerendes Tanker, og at de sociale Forandringer, som Forfatteren foreslog, eller syntes at foreslaa, syntes at ligge altfor

langt borte fra Virkeligheden; man betragtede dem som Paradoxer, der neppe nok fortjente en Imødegaaelse, ikke som indeholdende nogen Fare for Staten. Man talte ofte om Angrebene paa Ejendomsretten og paa Uligheden, man gjorde sig lystig over dem, — men den Tanke, at de kunde faa en praktisk Betydning, faldt ikke nogen ind. Man spottede over dem som over dumdristige Paastande, hvis Konsekvenser Forfatterne ikke havde Blik for, — men man straffede dem ikke som Statsforbrydelser. Statsmændene forholdt sig ligegyldige overfor disse Doktriner, eller morede sig endog med selv at docere dem. »De store Ord Frihed, Retfærdighed, Almenvæl, Menneskekærlighed etc. ere saa smukke og desuden saa ubestemt! Hvilket Menneske, med Hjertet paa det rette Sted, kan lade være med at elske dem! Og hvem kan forudberegne alle deres Anvendelser! Især naar Theorien ikke forlader de høje Sale, naar den bestandigt indsnøres af Abstraktioner, naar den stedse ligner en akademisk Dissertation, naar der bestandigt tales om Mennesket i og for sig, om Samfundskontrakten, om Fantasistaten. Findes der i Versailles nogen Hofmand, der ikke er med til at proklamere Ligheden i Salente?» (Taine).

Desuden fremtræde disse Theorier ofte blot som noget Accessorisk, der fremføres i Anledning af andre Emner af mere almen Interesse; de fremtræde ofte som Led i en Argumentation, der i og for sig ikke har noget socialistisk Øjemed, eller som Konsekvenser af andre Theorier. Morelly skrev sin »Code de la nature« for at vise det moralske Ideal, man bør stræbe henimod. I Brissots Skrift indgaar Ejendomstheorien

blot som et Argument til Bedste for Nødvendigheden af en Strafferetsreform.

Selve Forfatterne tillægge ikke deres socialistiske Udviklinger en praktisk Betydning; disse Udviklinger ere kun Deklamationer, der have et moralsk Formaal. Forfatterne nære ikke selv noget Haab om at se den Stat, de drømme om, virkeliggjort. Ja, ofte tro de ikke engang paa et muligt Fremskridt; de ere Pessimister og skue tilbage; i Naturtilstanden, Guldalderen, Oldtidens Republikker finde vi deres Idealer, men disse Idealer vil Menneskeheden ikke mere kunne genfinde. Af denne retrograde Karakter følger, at deres Socialisme ofte bliver individualistisk. Oftere end at ønske et kollektivistisk, civiliseret, organiseret Samfund, sværme de for primitive Samfund med smaa, ligestore Ejendomme, hvor Enhver dyrker sin Jord og tjener det til Livets Ophold Nødvendige. Ikke mange af dem vilde i vore Dage være Socialdemokrater.

En Skildring af Socialismen i det attende Aarhundrede vil let komme til at mangle Enhed; thi nogen samlet socialistisk Bevægelse findes der ikke; det er med isolerede Reformatorer man har at gøre, med Forfattere, der forøvrigt hylde meget forskellige Anskuelser, og ingenlunde ligne hverandre. Man maa vogte sig for at tillægge de enkelte Sætninger, de kunne udtale, for megen Vægt. Disse Skribenter var fremmede for Politiken, stod udenfor Regeringen og Forretningslivet, og vidste, at de Grundsætninger, de kunde udtale, ikke vilde faa nogen Indflydelse paa Begivenhedernes Gang, men at de desto lettere vilde henlede Opmærksomheden paa Forfatterne selv og paa deres Værker, jo voldsommere de lød; derfor

betænkte de sig ikke paa at bruge truende Udtryk og paa at proklamere tilsyneladende omstyrtende Theorier. Man vilde begaa en stor Fejl, og man har ofte begaaet den, ved løsrevet fra Contexten at citere denne eller hin Paastand hos Diderot eller Rousseau. Deklamationen var en af Følsomheden anerkendt Ret; at udslynge larmende Paradoxer, der bagefter lidt efter lidt reduceredes til almindelige Talemaader, var en meget yndet Fremgangsmaade; den klassiske, generaliserende Aandsretning yndede de store, vidtrækkende Maximer.

— Efter saadanne almindeligt karakteriserende Bemærkninger gaar Dr. Lichtenberger over til en Redegørelse for de enkelte Forfatteres Theorier.

A. P.-St.
